

TERRASSA DINS EL MERCAT CREDITICI A LLARG TERMINI DE BARCELONA (segle XIV)

Daniel Rubio i Mànuel

Aquest treball es proposa copsar el pes de Terrassa dins el mercat creditici barceloní a llarg termini entre 1347 i 1387. Aquest mercat és l'objecte d'estudi de la nostra tesi doctoral, que esperem enllestir aviat. Però, abans d'entrar en matèria, cal que ens detinguem en les formes contractuals que forniren aquest mercat i això perquè, malgrat els treballs d'estudiosos del segle passat com Pere Nolas Vives¹ o Artur Corbella² i d'altres de contemporanis com Arcadi Garcia i Sanz³ o Josep Hernando,⁴ que han establert i definit perfectament, jurídicament i històricament, els contractes i en bona part la seva funció, la tendència general, però, és de seguir les opinions desafortunades de Bartolomé Clavero⁵ i dels qui negligeixen totes les formes que no són les que acabarien imposant-se als segles XVIII i XIX (lletres de canvi, comandes, assegurances i préstecs amb interès declarat) i consideren qualsevol altre contracte com un préstec amagat, carent de qualsevol valor en l'evolució del pensament i les tècniques econòmiques, sense deturar-se a observar la funció que la societat coetània els assignava.

Tant les societats agràries com les industrials necessiten el crèdit per a funcionar: el crèdit aconsegueix que augmenti la velocitat de circulació de la riquesa, de tal manera que sembla que n'hi hagi molta més de la que realment hi ha. Ara bé, el que s'anomena *retorn*, assimilat normalment al venciment dels crèdits, tot i que pot prendre d'altres formes, com veurem, persegueix constantment aquest miratge i si no hi ha un augment paral·lel suficient de la riquesa real provoca, abans o després, una crisi de liquidesa en l'economia.

En primer lloc ens hem de preguntar quina o quines formes prenia el crèdit a llarg termini al segle XIV.

Avui dia comptem amb el préstec hipotecari i d'altres fórmules que es basen en el principi general de l'interès compost. Al segle XIV, prohibit taxativament el guany (usura) en els préstecs, existien formes diverses d'especulació creditícia i, com que resultava vital per a la societat que existís crèdit, tot i recomanar el préstec gratuït (*mutuum*), les autoritats havien de tolerar els préstecs usuraris. Si bé aquesta tolerància tenia un límit, variable segons la conjuntura econòmica, ultrapassat el qual es parlava d'*usuras immoderatas*. Els usurers massa ambiciosos o massa rics s'atreïen l'odi popular, són els "usurers manifestos" i, especialment en temps de crisi, es convertien en caps de turc i eren castigats severíssimament pels poders públics.

Alguns autors han considerat que aquesta inseguretats que patien els creditors era el que provocava el manteniment de tipus d'interès molt alts (entre el 20 % i el 30 %) i impedia el desenvolupament d'un crèdit a llarg termini. El cert és que, ja des d'antic, la penyora va exercir una funció de crèdit a mig i inclús a llarg termini i que, al segle XIII, les vendes de terra amb pacte de *retrovedendo* es convertiren en una forma molt pròxima al préstec hipotecari. Aquest contracte, com el d'empenyorament, suposava la sostracció del bé de les mans del deutor, que se'n veia privat durant el termini del contracte, essent els fruits d'aquest l'interès que en rebia el creditor, mentre que el capital o preu havia d'ésser retornat, ja que la carta de gràcia tenia data de caducitat i, un cop passada, la propietat passava completament al creditor, igual que en el cas de l'empenyorament

(contracte de tradició ininterrompuda des de l'època romana), amb la diferència que el contracte de *retrovedendo* era sempre a llarg termini, de dos, quatre o cinc anys, mentre que l'empenyorament rarament superava l'any de duració. El contracte evolucionà i s'arribaren a demanar en el moment de la recompra uns interessos, tal com assenyala L. Kotelnikova⁶ per als documents toscans. Aquesta evolució tan desfavorable al deutor feia perillar la reproducció del sistema agrari vigent, la qual cosa provocà una encesa resposta de l'Església contra tots aquests tipus de contractes.

Des de l'últim terç del segle XIII acompanyen l'empenyorament i les vendes amb pacte de *retrovedendo* dos contractes sorgits del món de la *precària*⁷ que, sense ser préstecs (com sovint es diu), articularen el món del crèdit a llarg termini: el *censal* i el *violari*.

El censal és l'alienació definitiva d'un cens preexistent (en teoria) a canvi d'un preu. Es va posar en dubte la seva moralitat, però sant Ramon de Penyafort en va dissipar els dubtes i no es va tornar a insistir sobre el tema. Com que l'alienació suposava el traspàs, no només de la renda (també denominada *censal*), sinó d'una sèrie de drets inherents al domini eminent (firma, fadiga, terç, foriscapi, lluïsmes, etc.), es va limitar la capacitat dels venedors per fer ús del contracte: els propietaris intermedis i el propietari útil del bé no podien alienar censals, ja que no posseïen aquells drets, si bé en la pràctica en podien vendre si aconseguïen el permís del senyor eminent (*firma*). Aquest contracte va ser molt important i en ell es va basar el mercat immobiliari, especialment a ciutat.

L'altre contracte és el violari. Segons Arcadi Garcia,⁸ aquest contracte prové del *vivolarium*, una forma de recompensa vitalícia en forma de renda que el rei feia als seus fidels. A finals del segle XIII el violari es transformà en una alienació temporal d'una renda a canvi d'un preu, durant el termini de la vida de dues⁹ persones que s'estipulen en el contracte, mortes les quals fineix l'obligació de pagar la renda. Aquest contracte s'utilitzà per a fruit d'una renda a un interès alt, el 14,28 %, enfront del censal, que rarament pujava del 5 %, però molt més tolerable que el dels préstecs a curt i a mig termini (20 % - 30 %) i, a més, no se'n ha de retornar el capital. Josep Fernández i Trabal¹⁰ ha vist com els violaris ocupen la quasi totalitat de les inversions dels Bell-lloc en compra de rendes fins a la fi del segle XIV. Fonamental per al seu prestigi i per a la tranquil·litat amb què gaudiren d'aquestes rendes els seus compradors fou la polèmica que al començament del segle XIV es suscità sobre la seva licitud, en la qual participà Bernat de Puigercós, defensant-ne amb èxit la licitud, polèmica estudiada pel professor Josep Hernando en un article imprescindible per al coneixement del tema.¹¹ Els violaris es varen considerar sempre lícits oficialment però, al contrari que els censals, sempre hi havia qui considerava el contrari, com ens assenyala el mateix Hernando en articles posteriors.¹² Els violaris tingueren un efecte enorme, ja que desenvoluparen un veritable mercat creditici, al marge de les propietats immobles que els poguessin garantir.

Començat el segon terç del segle XIV, va fer la seva aparició un contracte que participava de les característiques del censal i del violari (per tant, tampoc no és un préstec). És l'alienació definitiva d'una renda a canvi d'un preu,

generalment amb pacte de gràcia. La renda pot ésser preexistent o no, però es ven amb exclusió expressa dels drets del senyor eminent de què fèiem abans esment (firma, fadiga, etc.), tot explicitant que es venia *in nuda tamen perceptione*, és a dir, que es venia únicament el dret a percebre la renda i res més; per aquesta raó el contracte rebé el nom de *censal mort*. Per bé que no ho podem afirmar del cert, el fet que a la regió de París i a d'altres llocs dels anomenats *pays coùtumiers* s'hagués desenvolupat, de forma lenta i progressiva, un contracte de les mateixes característiques, les *rentes perpétuelles* que estudiem Olivier Martin i Charles Lefebvre,¹³ mentre que aquí apareixen sobtadament¹⁴ i que els exemples més antics coneguts fins ara haguessin estat sempre lligats a l'entorn reial, ens fa pensar en una introducció del contracte francès per part d'aquest entorn del rei. En tot cas, els censals morts havien de tenir un èxit total i van abastir junt amb els violaris el mercat de crèdit a llarg termini.

De la mateixa manera que els violaris, els censals morts aviat van atreure sobre sí la sospita usurària, però tampoc no varen ser condemnats i, el segle XV, Alfons V aconseguí del Papa la decretal *Regimini* aprovant la seva introducció a Nàpols;¹⁵ al segle XVI la seva història esdevé més fosca i hi ha decrets limitant-ne la validesa.

Aquest bandejament del contracte es degué al fenomen econòmic de què parlàvem al començament: el retorn. Durant el segle XIV, l'opció de la monarquia, pressionada per l'oligarquia, fou la de no devaluar sensiblement la moneda (al contrari del que es va fer a Castella o a França); els recursos que necessitaven tant la monarquia com el conjunt de la societat s'aconseguien per via d'endeutament. La invenció de formes de crèdit sense retorn del capital provocava el miratge d'un augment de la riquesa; per altra banda, la inversió, que acabà desviant-se cap a les desastroses campanyes de l'època, no permetia amortitzar el crèdit amb la generació de riquesa real (ni que fos amb la rapinya dels veïns vençuts). L'única actuació que varen poder emprendre fou entrar en una espiral d'endeutament per a evitar la devaluació de la moneda. Però al segle XV la moneda començà a patir un procés de devaluació internacional, al temps que l'espiral del deute es feia més feixuga. Moltes veus s'alçaren en favor de la devaluació monetària, però quan va arribar es va fer tard i no gaire ben feta. El país no havia estat tan eficient en el terreny comercial com els seus competidors i l'intent d'anorrear-los per la força havia donat uns resultats econòmics desastrosos. La millor inversió, la que renovés tècniques agràries i industrials, va ser mínima, tot i que aquest no és un fenomen únicament català, sinó general d'aquesta època. En aquestes circumstàncies el recurs al crèdit havia de quedar estrangulat, en especial quan ja no es va ser capaç de continuar mantenint estable la moneda. El pes de les pensions no sols va fer caure banquers: van fer fallida les finances municipals i arribaren a despoblar les zones d'influència d'universitats massa endeutades. La revolució dels preus del segle XVI, juntament amb canvis de mentalitat sobre el concepte d'interès, acabaren d'anorrear els censals morts i els violaris com a formes hegemòniques de crèdit a llarg termini. Malgrat tot, a l'edat moderna tornaren a tenir una gran vitalitat, després de sofrir certes mutacions que s'escapen a l'àmbit d'aquest article.

La referència més antiga que hem trobat d'un censal mort relacionat amb Terrassa (i que transcrivim a l'apèndix documental), és l'exempció d'host a Terrassa per un trienni en compensació de la venda que ha fet la Universitat per tal de recomprar-se en favor de la Corona, datada l'11 de juliol de 1343. Aquest sistema d'alienació i redempció de parts del domini reial seria emprat una i altra vegada durant tot el regnat, fins a tal punt que s'ha de considerar aquesta especulació del rei amb el seu patrimoni com una part important de la política econòmica reial. Des d'antic s'ha afirmat que Pere IV es dedicà a vendre's el patrimoni per tal de fer front a les seves necessitats financeres i que no seria fins a Martí I que es començaria una política sistemàtica de recuperació del patrimoni regi.¹⁶ Aquesta i altres redempcions fetes en època del Cerimoniós fan trontollar aquesta visió i demanen amb urgència un treball de conjunt que les estudiï, treball que ens complau comunicar que ja ha encetat Júlia Miquel i López. Aquesta investigadora ja treballava, des de fa uns anys, sobre casos particulars de redempcions a la zona del Penedès.¹⁷

On podem trobar aquests contractes? La font més immediata són els fons notariais. Creiem molt difícil trobar un fons amb documentació notarial, pública o privada, on no apareguin, sovint de forma compulsiva, els censals morts i els violaris. Una anècdota fa al cas. A l'última reforma de l'església parroquial de Sant Pere de Masquefa (Anoia) aparegueren casualment dos pergamins; un d'ells contenia un privilegi reial atorgat al poble¹⁸ i l'altre, efectivament, un censal mort.

Després dels títols de propietat immobiliària i els testaments, són els contractes més habituals als fons particulars (com a mínim dels que hem tingut notícia) i també ocupen bona part dels registres notariais que s'han conservat.

De fet, tot i no haver estat tan nombrosos com els títols de crèdit a curt termini, la seva mateixa naturalesa de llarga durada n'ha propiciat la conservació, cosa que no ha passat amb els títols que tres mesos després de la seva emissió ja eren història.

A més de la venda origen del contracte, també trobem d'altres documents que hi estan relacionats: èpoques de les anualitats, els lluïsmes corresponents, els nomenaments de procuradors per a vendre, cobrar o lluir els censals, cartes d'indemnitat per als fiadors, firmes de senyors eminents (si era escaient), privilegis reials (o senyoriais) per permetre a les universitats (municipis o institucions premunicipals) de vendre o (rarament) comprar censals, notificacions del traspàs (o de la venda) dels contractes, etc. D'altra banda, en fons judicials podem trobar els conflictes que generaren: impagaments, embargaments, execució de la pena de terç o de quint, conflictes d'herència, tant del dret a percebre la renda com de la càrrega de pagar-la. Aquests conflictes també tenen un reflex, dins de la documentació notarial, en els protestos i en la part expositiva d'alguns documents.

Així, doncs, el difícil per a un historiador és no ensopegar, en un moment o altre, amb un censal mort o un violari i, no obstant això, mai no havien atret l'atenció de l'historiador a causa de la seva funció econòmica sinó molt recentment. Nosaltres hem estudiat fonamentalment els fons de l'Arxiu de Protocols de Barcelona (AHPB), i en menor mesura els de l'Arxiu Històric de la Ciutat (AHCB) i

de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB) on hem trobat més de 1.600 documents per a un període de 40 anys però, intrigats pel problema de l'origen dels contractes, també hem escomès el buidatge d'alguns registres de les sèries *Venditionum* i *Solutionum* i, en especial, els registres de la sèrie *Gratiarum* corresponents als primers anys del regnat de Pere IV (1336-1344), sèries pertanyents a la secció de Cancelleria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA). Aquesta recerca ens ha permès de trobar alguns documents més antics dels trobats en els arxius esmentats. És molt possible però, que la recerca en arxius notariais, laics o eclesiàstics, d'altres ciutats com Vic, Girona, Perpinyà o la mateixa Terrassa ens aportés exemples més antics dels trobats a l'ACA, si bé dubtem que siguin molt anteriors. Quant a l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, sens dubte conserva un bon nombre de contractes, però no ha vingut a tomb consultar-lo, ja que, recordem-ho, és el mercat barceloní l'objecte del nostre estudi.

Dins de la mostra de 1.613 documents abans esmentada, Terrassa apareix en 21 contractes, si bé un d'ells és doble (una venda de censal mort i violari), de tal manera que comptabilitzem 22 documents amb referència a Terrassa (l'1,36 % de la mostra); d'aquests, 8 (36,36 %) són creacions de renda: traspasos de censal,¹⁹ vendes de violaris i vendes de censal mort, enfront als 588 documents d'aquest tipus de la mostra total²⁰ (36,45 %). Les creacions de renda són els documents més rics en informació i els que no es poden referir dues vegades al mateix contracte; per això els dedicarem una especial atenció.

En primer lloc ens ocuparem de la cronologia dels documents; després estudiarem les relacions entre els documents on apareix Terrassa i la resta de les vendes de renda, tenint en compte tres paràmetres: la renda dels contractes, el seu preu i la raó²¹ entre aquests dos termes. Seguidament subdividirem les dades terrassenques en els tres tipus de contractes a què ens referíem abans.

Finalment ens fixarem en la manera com s'esmenta Terrassa a la mostra més àmplia de 22 documents. És a dir, quan apareix com a lloc on es fa el document, com a lloc de procedència dels actors documentals, com a lloc on es situen els béns obligats en els contractes, etc.

Els contractes de venda de renda s'agrupen en sis anys: 1371 (2 documents), 1373 (1), 1374 (1), 1378 (1), 1380 (1) i 1387 (2). Més atentament podem veure que 6 dels 8 documents (75 %) es situen a la dècada 1371-1380, sense que puguem detectar agrupacions significatives a causa de l'escassetat de les dades. El que sí que va ser significatiu és aquella dècada per a la història de Catalunya: no hi faltaren fams, pestes (1374), guerres (en especial la rebel·lió sarda) i tota mena de conflictes polítics i socials que ens estalviem d'enumerar aquí.

La renda total dels 8 documents terrassenques puja a 21.652 diners de Barcelona (d. B.), enfront als 2.364.998 d. B. del total del mercat barceloní (0,91 %). El preu dels contractes de Terrassa arriba als 340.800 d. B., enfront als 27.408.446 d. B. de la mostra general (1,24 %). Com que la mostra abasta entorn de 400 llocs, resulta evident que el pes numèric dels contractes terrassenques en el conjunt del mercat barceloní és remarcable, en arribar a l'1,36 % i, tot i que el seu pes econòmic es redueixi a l'1,24 %, encara és un dels llocs que mereix una atenció especial dins del mercat, en superar l'1 %.

També la raó de les xifres globals és més baixa per als documents terrassenques (6,35 %) que per al total (10,28 %); aquest fenomen, però, es pot explicar pel fet que els violaris (els contractes amb for més alt) signifiquen només el 12,5 % dels documents terrassenques, enfront al 35,71 % que signifiquen de la mostra global.

Ja hem vist que el violari suposa el 12,5 % de les vendes terrassenques (35,71 % de la mostra general, recordem). Els 2 censals suposen un 25 % (el 22,44 % en la mostra) i els 5 censals morts representen un 62,5 % (en la mostra global, el 41,83 %). El pes molt més gran dels censals morts pot ser degut al fet que tots els documents són posteriors als anys 60 del segle quan, segons Josep Fernández i Trabal,²³ els censals morts recuperen a Barcelona, a partir de 1362, la posició hegemònica que havien perdut alguns anys abans en favor dels violaris, mèrit que atribueix a la prohibició a les universitats de vendre violaris, ordenada a les corts de Montsó (Vegeu el gràfic I).

La renda del violari puja a 1.080 d. B. i es pagà per ella 7.563 d. B., la qual cosa ens dóna una raó del 14,28 %, la raó habitual dels violaris (apareix en el 86,66 % dels violaris de la mostra), si bé la mostra dóna una raó mitjana per a tots de 14,29 %. Els censals arribaren als 1.500 d. B. per un preu de 61.200 d. B., que suposa una raó del 2,45 %; en la mostra, la mitjana és del 7,85 %. En darrer lloc, la renda dels censals morts arribà als 19.072 d. B. per un preu de 272.037 d. B., amb una raó del 7,01 %, també més baixa que la mitjana de la mostra, que es situa en el 7,89 %. D'aquestes dades podem deduir que els deutors (venedors) en els contractes relacionats amb Terrassa han de pagar menys, en termes relatius, que la mitjana dels altres concurrents al mercat de Barcelona (vegeu el gràfic II).

En conjunt, la renda dels violaris suposa el 4,98 % del total de les rendes (a la mostra són el 25,82 % del total), la dels censals el 6,92 % (5,80 % a la mostra) i la dels censals morts el 86,21 % (68,37 % a la mostra). Els preus dels violaris representen el 2,92 % dels preus pagats per les rendes (a la mostra general, el 14,72 %), els dels censals el 18,22 % (9,91 % a la mostra) i els dels censals morts el 88,08 % (75,35 % a la mostra). Això ens indica que els censals morts no tan sols són el tipus documental més abundant sinó, a més, el més important econòmicament, i amb diferència (vegeu els gràfics III i IV).

Vegem ara sota quina funció apareix Terrassa o els terrassenques en aquests 22 contractes barcelonins (gràfic V):

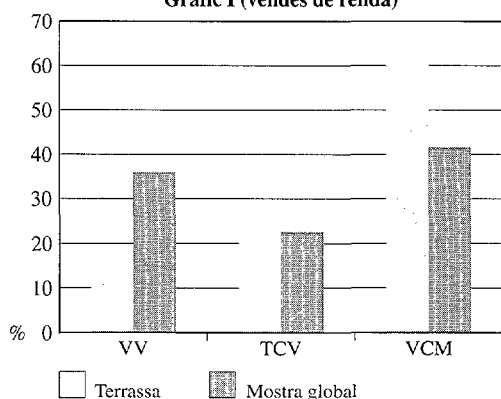
En 9 ocasions (40,9 %) el venedor és de Terrassa (de les quals en 6 ho és la Universitat de la vila), en altres 6 (27,27 %) ho és el comprador (de les quals en 5 el comprador és el monestir de Vallparadís). En 4 vegades (18,18 %) és de Terrassa el procurador del venedor i en d'altres 5 ocasions (22,72 %) és monjo de Vallparadís el procurador del comprador. Apareixen testimonis de Terrassa 8 vegades (36,36 %) i, ocasionalment, són de Terrassa el procurador nomenat per a pagar la renda (en 2 ocasions), el procurador per a fer el traspàs de la possessió quasi corporal de la renda (un cop), el venedor original de la renda (també un cop) i el comprador original de la renda (un altre cop més).

Arribem al final. És cert que les dades que es poden extreure d'aquesta mostra barcelonina són migrades i que, per a copsar la importància d'aquests contractes en

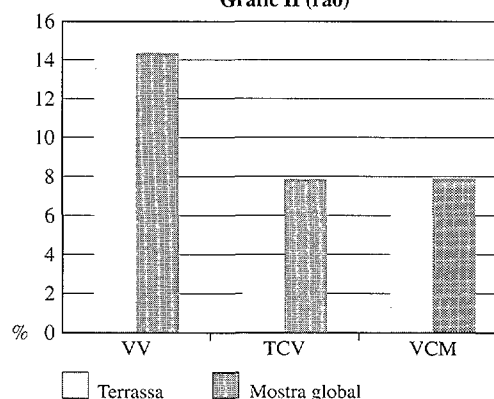
l'economia de Terrassa, s'hauria d'escorcollar l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa. No podem creure que els terrassencs utilitzessin tan poc el recurs al crèdit a llarg termini; el que sí que podem afirmar és que Barcelona no devia ser el seu mercat principal de proveïment de crèdit, i això és important. Un estudi fet per nosaltres sobre el pes de la vegueria de Vilafranca dins el mercat barceloní²⁴ revela pariones conclusions. Si bé encara hem de ser cauts, sembla que el mercat de Barcelona va tenir un caràcter molt més local del que no ens pensàvem. Potser la importància econòmica de Barcelona, malgrat ser sens dubte important, s'ha magnificat en excés i la riquesa estava molt més repartida i articulada (geogràficament, si més no) del que havíem pensat.

Amb tot, volem encoratjar els lectors a continuar una investigació que nosaltres no podem tirar endavant perquè ens desviaria del camí que ens hem traçat. Són molts els fons notariais (i d'altra mena) que esperen investigadors sobre el crèdit a llarg termini. És feina un xic tediosa, com sempre ho és la història econòmica, però el poder explicatiu compensa a bastament la feina, com creiem que ho prova el fet d'haver pogut apropar-nos a Terrassa amb només l'1,36 % de la documentació de la nostra mostra. Afortunadament, per a treballs d'història serial²⁵ disposem de fons ingents i d'una estructura bastant consolidada d'arxius; només ens manca una coordinació més gran, que permetés d'ajuntar els esforços que cada investigador fa pel seu compte i d'integrar-los en un projecte global.

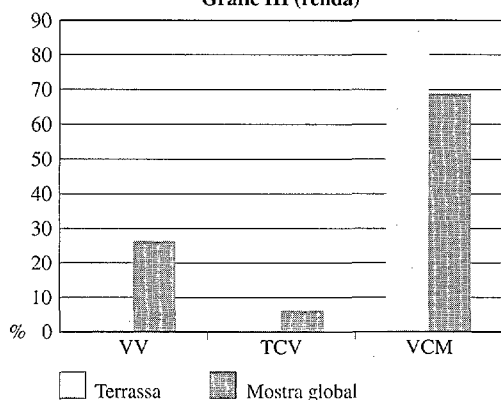
Gràfic I (vendes de renda)

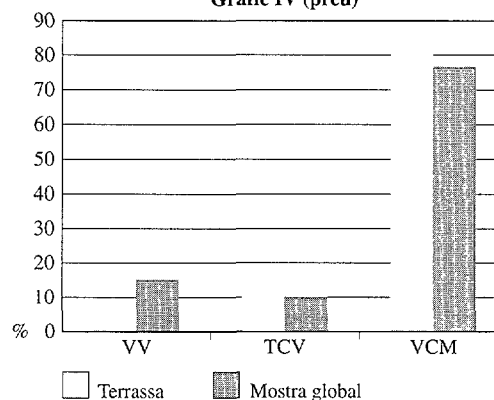
Gràfic II (raó)

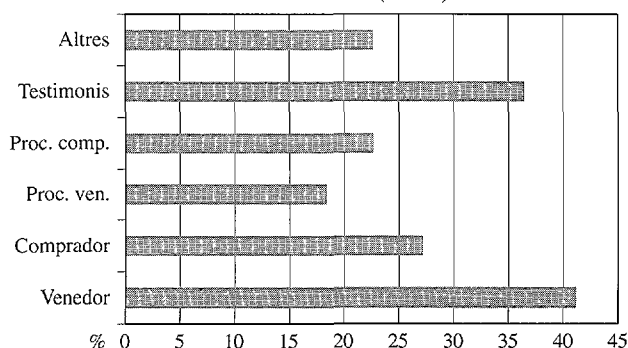
Gràfic III (renda)

Gràfic IV (preu)

Gràfic V (funció)

APÈNDIX DOCUMENTAL

Barcelona, 11 juliol 1343

ACA, Cancelleria reial, *Gratiarum*, reg. 875, f. 146v

Exempli d'host i cavalcada a Terrassa durant un trienni, en haver-se recomprat de Pere, Jaume i Ferrer de Gualbes, ciutadans de Barcelona, en favor de la Corona, tot venent censals a carta de gràcia.

Nos Petrus Dei gracia rex Aragonum, etc. Attendentes vos, probos homines et universitatem castri et ville Terracie, debito fidelitatis et fidei quo ad conservacionem iurium nostre regalie et ampliacionem nostre corone regie continue [viguisset] vendidisse certis personis tres mille ducentos solidos Barchinone censuales liberos,²⁶ quitios et immunes per vos solvendos annis singulis eorundem, quia siquidem vendicionem fecistis cum instrumento condicionali seu gracia pro precio quadraginta octo mille solidorum²⁷ dicte monete. Ad hoc, ut cum hiis et aliis nos possemus luere seu redimere castrum et villam Terracie, quod et quam, cum terminis et aliis iuribus suis dudum vendideramus pro alodio, condicione gracia interveniente, Petro, Iacobo et Ferrario de Gualbes, fratribus, civibus Barchinone. Idcirco, cum debitum sit et iustum, ut vestra fidelis devocio que pro nobis et utilitate nostra huiusmodi onere se gravavit ab illo per alicuius compensacionis gratiam provide relevetur cum presenti carta nostra vobis concedimus quod infra triennium a die presenti continue numerandum non teneamini ire vel mittere in hostem, exercitum vel cavalcata regalem. Et mandatum generalis procuratoris nostris eiusque vice gerentis in Cathalonia vel vicarii, baiuli vel alterius officiales nostri, nec pro eorum redempcionem aliquid eis solvere sive dare, et predicto generali procuratori et aliis officialis nostris presentium serie dictictis, mandantes ac firmiter inhibentes ne infra dictum terminum ad eundem vel mittendum in hostem, exercitum vel cavalcata regalem, vel pro eorum redempcione aliquid dare vel solvere nullatenus vos compellant. Retinemus tamen nobis que, in casu necessario, possumus vobis etiam infra tempus iamdictum exercitum mandatum nostrum speciale dumtaxat et exercitum ire alia super eo nostris iussionibus obedire, predicta concessione nullatenus obsistente.

In cuius rei testimonium presentem cartam nostram inde fieri et sigillo nostro pendenti iussimus comuni.

Datum Barchinone Vº idus iulii, anno Domini Mº CCC XLº tercio. (Signum).

Dominico de Bes, mandato rege fecit pro thesaurario.

NOTES

- P. N. VIVES I CEBRIÀ, *Traducción al castellano de los usages y demás derechos de Cataluña, que no están derogados ó no son notoriamente inútiles*. Barcelona: Luis Tasso, 1861, 2 vol.
- A. CORBELLÀ, *Historia jurídica de las diferentes especies de censos*. Madrid: Real Academia de Ciencias Morales y Políticas, 1892, 335 p.
- A. GARCIA I SANZ, "El censal"; *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* XXXVII. Castelló de la Plana, 1961, p. 281-310.
- J. HERNANDO I DELGADO, "El problema del crédito i la moral a Catalunya (segle XIV)": *Acta / Mediaevalia. Annexos d'Història Medieval*. Annex I. Barcelona, 1983, p. 113-136.
- B. CLAVERO, "Prohibición de la usura y constitución de rentas": *Moneda y Crédito* 143. Madrid, 1977, p. 107-131.
- L. A. KOTELNIKOVA, "Le operazioni di credito e di usura nei secoli XI-XIV e la loro importanza per i contadini toscani", dins *Settimana di studio dell'Istituto Internazionale di Storia Economica F. Datini (4º 1972. Prato)*. Florència: Felice Le Monier, 1985, p. 71-73.
- R. NOGUERA DE GUZMAN, "El Precario y la Precaria. (Notas para la historia de la Enfiteusis)", *Estudios históricos y documentos de los Archivos de Protocolos* II. Barcelona, 1950, p. 151-274.
- A. GARCIA I SANZ, "El violari", dins *Homenatge al Doctor Sebastià Garcia Martínez*. València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, 1987, p. 179-187.
- Normalment es consignaven dues vides, de vegades només una i en casos excepcionals tres o més vides.
- J. FERNÁNDEZ I TRABAL, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona 1267-1553*. Girona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, 454 p.
- J. HERNANDO I DELGADO, "*Quaestio disputata de licitudine contractus emptionis et venditionis censualis cum conditione revenditionis*. Un tratado sobre la licitud del contrato de compra venta de rentas personales y redimibles. Bernat de Puigercós, O. P. (siglo XIV)": *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* 10. Barcelona, 1989, p. 9-87.
- J. HERNANDO I DELGADO, "Un tratado sobre la licitud del contrato de compraventa de rentas vitalicias y redimibles (violariis). *Allegationes iure factae super venditionibus violariorum cum instrumento gratiae*. Ramón Saera (siglo XIV)", dins *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* 11-12. Barcelona, 1990-1991, p. 9-74; i també: J. HERNANDO I DELGADO, "El contracte de venda de rendes perpèctes i vitalícies (censals morts i violariis), personals i redimibles (amb carta de gràcia). El tractat d'autor anònim *Pulchrioris allegationes super contractibus censualium* (segle XIV)". Separata d'*Arxiu de Textos Catalans Antics* 11. Barcelona, 1992, p. 137-179.
- O. MARTIN, "Les cens et les rentes", dins O. MARTIN, *Histoire de la coutume de la péroté et vicomté de Paris*, vol. 1, p. 441-498; i C. LEFEBVRE, "Observations sur les rentes perpétuelles dans l'ancien droit français": *Nouvelle Revue d'Histoire du Droit*, vol. XXXVIII, 1914, p. 105-229.
- De les nostres investigacions i del contrastament d'aquestes amb les d'altres companys que treballen a Barcelona, en deduím aquesta aparició "sobtada", però l'estudi de fons no barcelonins podria aportar molta llum sobre aquest aspecte.
- L. CHOUPIN, "Calixte III. Le contrat du cens d'après la bulle Régimini 1455", dins *Dictionnaire de Théologie Catholique*. París, 1955, vol. II, col. 1351-1362.
- M. T. FERRER I MALLOL, "El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionalis en els estats catalanoaragonesos a la fi del segle XIV", dins *Actas del I Simposio de Historia Medieval (Madrid, 20-23 marzo 1969)*, sobre "La investigación de la historia hispánica del siglo XIV: problemas y cuestiones". Separata de l'*Anuario de Estudios Medievales* 7. Barcelona, 1970-1971, p. 351-491.
- J. MIQUEL I LÓPEZ, "La redempció jurisdiccional del castell i terme de Banyeres del Penedès (1376)". *Miscel·lània penedesenca* XIII, Sant Sadurn d'Anoia, 1990, p. 195-218; J. MIQUEL I LÓPEZ, "La venda i redempció de la jurisdicció d'Albinyana, Albornar, Bonastre, el Vendrell, Sant Vicenç de Calders, Santa Oliva i Tastal (1380-1382)". *Miscel·lània penedesenca* XVII, Sant Sadurn d'Anoia, 1993, p. 193-228; i J. MIQUEL I LÓPEZ i D. RUBIO I MÀNUEL, "La recuperació del patrimoni reial: El cas de la vegueria de Vilafranca del Penedès (1384)". *Miscel·lània penedesenca* XVIII, Sant Sadurn d'Anoia, 1994, p. 209-231.
- N. SAMPER ROVIRA i D. RUBIO I MÀNUEL, "Masquefa, carrer de Barcelona", *Miscel·lània penedesenca* XX, Sant Sadurn d'Anoia, 1995, p. 271-284.
- En el cas dels censals no és possible distingir entre la venda d'una renda nova i una de preexistent. Teòricament la creació de censals és l'alienació d'un cens preexistent, així que els considerem globalment com a vendes de rendes preexistents.
- Els contractes són en realitat 552, però 36 són vendes de censal mort i violari; per tant, comptem 588 documents.
- La raó o for d'una venda de renda és la relació (*ratio*) entre el valor de la renda venuda i el preu pagat per ella. És per això que se l'acostuma a denominar *interès* en la historiografia moderna, ja que la raó exerceix la funció de l'interès en els crèdits moderns. Nosaltes, però, no utilitzarem el terme *interès* referint-nos a les vendes de renda perquè aquest terme va sorgir del concepte d'*inter esse*, coetani a aquelles. L'*inter esse* és un conjunt de clàusules de salvaguarda destinades a preservar de possibles danys el creditor pel fet d'haver concedit un crèdit. Són clàusules que apareixen en els préstecs, especialment en els *mutua*, i mai en les vendes (encara que es vinguin rendes). Suposen una via lícita per a demanar, en determinades circumstàncies, quelcom ultra el capital; per aquesta raó sempre van ser sospitoses d'amagar usura, però des del segle XIII, en què comencen a aparèixer, fins al segle XVI, en què les reticències de l'Església varen cedir completament, constitueixen l'eix del debat sobre la licitud d'algun guany en la concessió de préstecs i obriren el camí cap a l'acceptació moral dels beneficis del capital (que no arribaria fins al segle XIX) i deixaren en el llenguatge, tant tècnic com popular, la paraula *interès* en la seva accepció moderna. Així, doncs, malgrat que sabem que per als contemporanis la raó o for del contracte era el barem que mesurava el valor del contracte, més que qualsevol altra clàusula, i que reaccionaven amb semblants criteris als que ens mouen actualment davant l'interès dels crèdits, per a evitar anacronismes i la comuna confusió de considerar les vendes de renda com a préstecs, preferim el terme *raó*.
- És cert que les rendes arriben només al 0,91 %, però el pes econòmic immediat resideix en el preu, al nostre parer, ja que la renda només és una promesa de pagament futur i, en canvi, el preu s'esmerça en aquell moment precís.
- Op. cit.*, p. 90.
- D. RUBIO I MÀNUEL, "El Penedès dins del mercat de crèdit a llarg termini de Barcelona (s. XIV)", dins *Miscel·lània penedesenca* XXI (en premsa).
- Si bé hem utilitzat aquestes fonts per a un treball d'història econòmica, és evident que serveixen també per a treballs d'història social i, fins i tot, demogràfica. Les necessitats financeres de les institucions municipals i preunicipals obligaven els vilatans a constituir-se en *universitat* i, amb molta més freqüència que els fogatges, ens forneixen un recompte de vilatans que, tot i no donar gaires dades, és molt més abundant que els fogatges i ajudaria a completar les llacunes que aquests deixen.
- Liberos* interliniat al manuscrit.
- És a dir, amb una raó del 6,66 %. Aquesta raó i la presència de la carta de gràcia ens porta al convenciment que els censals als quals fa referència són morts, tot i que, sense veure les vendes originals, no es pot assegurar amb plena certesa.